

V Gaudího stínu: Francesc Berenguer, Josep Maria Jujol a Joan Rubió

Katalánský architekt Antoni Gaudí (1852-1926) bývá po zásluze vnímán takřka jako synonymum katalánského modernismu. Hned sedm jeho staveb v současnosti patří na seznam památek UNESCO. Nicméně katalánský modernismus je především přehlídkou dokonalé souhry mezi architekty, vizionáři celého projektu, a jejich více či méně rozsáhlým týmem spolupracovníků a řemeslných mistrů. V Gaudího případě můžeme mluvit o několika desítkách sochařů, kovotepců, řezbářů či architektů, kteří v díle katalánského génia zanechali ve větší či menší míře i svou vlastní stopu. Jistým Gaudího specifikem v tomto ohledu byla celoživotní náklonnost k lidem, kteří pocházeli z katalánského okresu Baix Camp, případně ze sousední Tarragony. Proto mezi jeho nejdůležitějšími spolupracovníky najdeme celou řadu rodáků z Reusu a okolí. A ačkoliv se i nadále úspěšně skrývají v mohutném Gaudího stínu, spousta milovníků architektury v Katalánsku obdivuje i jejich kreativitu. I když často nevědomky. Trojici těch nejvýraznějších si stručně představíme v následujících odstavcích.

FRANCESC BERENGUER (1866-1914)

Francesc Berenguer měl z celé trojice na Gaudího asi nejpevnější vazbu. Jejich společný příběh se totiž začal odehrávat ještě před Berenguerovým narozením. Mladý Gaudí v rodném Reusu určitou dobu navštěvoval malou podkrovní školu, v níž učil Berenguerův otec. Učitel a žák se později spřátelili. Gaudí proto rodině Berenguerových pomáhal, když se v roce 1881 přestěhovala do Barcelony, aby se tehdy 15letý Francesc mohl dát na studia architektury. Sháněl například Berenguerovi staršímu žáky, které by mohl učit, a zabezpečit tak studia svého syna.

Mladý Berenguer se však ukázal být ještě horším studentem, než jakým býval sám Gaudí. Díky svému nadání relativně snadno proplouval umělecky zaměřenými předměty, avšak neúspěšný boj sváděl s těmi technickými. Ještě v průběhu studií se jako teprve 20letý oženil. S manželkou Adelaidou Bellvehí měl nakonec sedm dětí, takže studium zkrátka muselo ustoupit stranou, neboť bylo třeba uživit neustále se rozrůstající rodinu. V roce 1888 Berenguer na katedře architektury definitivně končí bez zisku vytouženého titulu¹. Již tehdy je ale zaměstnán jako pomocník hned v několika ateliérech, i když nejvíce práce mu nabízí rodinný přítel Gaudí. Pro Berenguera byla Gaudího nabídka darem z nebes. Katalánský génius byl tehdy již docela zavedeným architektem a měl rozpracováno hned několik velkých projektů. Pro Berenguera tedy práce v Gaudího ateliéru znamenala nejen zajištěný příjem, především mu však umožnila učit se architektuře od mistra nepovolanějšího. Nicméně nutnost živit velkou rodinu a z toho plynoucí hektický pracovní život se na Berenguerově zdraví nehezky podepsaly. Když roku 1914 ve věku nedožitých 48 let zemřel, zdrcený Gaudí jen prohlásil: „Přišel jsem o svou pravou ruku“².

¹ Nadal López a Molina Bové, 2002.

² Nadal López a Molina Bové, 2002.

Berenguer se skutečně velice záhy vypracoval do pozice Gaudího nejspolehlivějšího spolupracovníka a během let jejich pracovní vztah přerostl ve velmi pevné přátelství – zvláště pak po vleklé nemoci v roce 1911, kdy Berenguer na dlouhé měsíce sám kontroloval práce na mistrových zakázkách³. Později se Gaudí stal *de facto* dalším členem už tak široké Berenguerovy rodiny, neboť osamělý architekt u nich byl pravidelným strážníkem. Berenguer byl rozhodně pro Gaudího nepostradatelnou součástí skvěle fungujícího ateliéru, přičemž historici architektury se dodnes přou o to, jak velkou stopu po sobě v Gaudího slavných dílech zanechal. Jelikož Berenguer studia architektury nedokončil, neměl potřebný titul a tím pádem se pod svá díla nemohl oficiálně podepsat. To z něj činí velice zajímavou a ojedinělou postavu katalánského modernismu, zároveň to však odborníkům podstatně znesnadňuje určení autorství mnoha jeho staveb.

Kromě práce pro Gaudího ateliér zastával Berenguer neoficiálně i pozici hlavního architekta v barcelonské čtvrti Gràcia⁴. Většinu jeho samostatných prací tak dodnes můžeme nalézt právě tam. Mezi ty nejvýznamnější řadíme kupříkladu budovu nejstaršího katalánského trhu – Mercat de la Llibertat (1893), práce na kostelu Sant Joan de Gràcia (1898-1900), několik činžovních domů na ulici Gran de Gràcia, dům Casa Burés (1905) a samozřejmě jednu z mála staveb stojících v Parku Güell Casa Museu Gaudí (1905), jež byla Gaudího rezidencí v letech 1906-1925. Pod projekt zmiňované rezidence se podepsal sám Gaudí, proto je dům doposud některými turistickými průvodci prezentován jako „nepříliš projekt“ slavného architekta, i když nese všechny typické rysy Berenguerova stylu⁵. Naopak absence těchto rysů vyvolala nedávno další autorskou polemiku vztahující se ke kostelu Sant Joan de Gràcia, kde se Gaudí od roku 1906 na své každodenní cestě z Güellova parku do centra města zastavoval na modlitbu. Tento kostel utrpěl velké škody během tzv. Tragického týdne⁶ v roce 1909 a roku následujícího byl Berenguer pověřen jeho rekonstrukcí. Někteří Gaudího životopisci, nejnověji například Josep Maria Tarragona, však tvrdí, že značná část těchto rekonstrukčních prací je Gaudího dosud nezdokumentovaným dílem.

Jako Gaudího pravá ruka Berenguer fakticky dohlížel na řadu staveb v jeho nepřítomnosti. Známa je v tomto případě jeho práce na Güellově kolonii v Santa Coloma de Cervelló, nicméně ve větší či menší míře toto platilo i o Güellově parku či chrámu Sagrada Família⁷. Řada historiků architektury navíc Berenguerovi připisuje dvě stavby, které jsou doposud všeobecně považovány za Gaudího projekty. První z nich byla dnes již neexistující věž La Miranda (1906), kterou oba architekti vyprojektovali

³ Van Hensbergen, 2006: 222-228

⁴ Tuto pozici zastával oficiálně jiný katalánský architekt, Miquel Pascual Tintorer (1849-1916), který se tak pod spoustu Berenguerových projektů podepsal, i když fakticky daný úřad vykonával Berenguer. Gràcia byla až do roku 1897 samostatnou obcí, později ji ale pohltila rozrůstající se katalánská metropole, a tak je dnes Gràcia jen jednou z mnoha čtvrtí plně integrovaných do městského panoramatu.

⁵ Dle Nadal López a Molina Bové (2002): vyvážená kompozice fasád, gotizující styl, zaoblení hran na rozích budov, jen decentní použití trencadísu, typická konstrukce oken apod.

⁶ Stávka, která v červenci 1909 přerostla v okrajových čtvrtích Barcelony v pouliční boj mezi průmyslníky, dělníky a anarchisty. V jeho počátku se hněv protestujících obrátil proti církvi, proto byla vypálena řada kostelů.

⁷ Van Hensbergen, 2006 i Zerbst, 2010.

v katalánském městečku Llinars del Val. Čítí svědci mluvili o Gaudího častých návštěvách ve městě, což bývá často vykládáno jako důkaz autorství slavného architekta. Nicméně sám Damià Mateu, jenž Gaudího ateliéru stavbu zadal, v soukromé korespondenci označoval za jejího autora Berenguera. Ten je také autorem jediného náčrtku stavby, neboť původní plány se bohužel nedochovaly⁸.

Druhým často diskutovaným dílem je vinný sklípek rodiny Güellů postavený roku 1901 v Sitges. Ačkoliv zde je pod projektem jasně podepsaný Antoni Gaudí a řada architektonických prvků je typických právě pro Gaudího dílnu, z celkového pohledu toto dílo příliš nezapadá mezi ostatní Gaudího stavby, navíc už při letném pohledu na pozdější stavby Francesca Berenguera (Santuari de Sant Josep de la Muntanya a Centre Moral de Gràcia v Barceloně či Casa Berenguer v Rubió) zaujme jasná koncepční a stylová souvislost právě s Güellovými vinnými sklípků⁹. Jisté je tedy stále jen to, že i dnes, více než 100 let po své smrti, je Francesc Berenguer stále zdrojem mnoha zajímavých diskuzí o skutečné roli Gaudího spolupracovníků při tvorbě těch nejslavnějších katalánských staveb.

JOAN RUBIÓ (1870-1952)

Nesmírně talentovaný Joan Rubió Bellver pocházel taktéž z Reusu a podobně jako předtím Gaudí či Berenguer se v raném mládí vydal na studia do katalánské metropole. V Barceloně se mu dostalo nejen vynikající teoretické průpravy od řady významných architektů katalánského modernismu (Lluís Domènech i Montaner, Josep Vilaseca), ale byla mu nabídnuta i příležitost na vlastní oči sledovat přípravy města na uspořádání Světové výstavy v roce 1888, což byla událost, jež je dodnes považována za skutečný počátek katalánského modernismu. Rubió titul architekta získal roku 1893. Známa je i jeho politická kariéra a proslul jako skvělý řečník. Dlouhou dobu byl členem katalánské konzervativní strany Lliga Regionalista, po několik let působil i ve funkci barcelonského radního.

Na poli architektury platil za vynikajícího teoretika a znalce gotiky. Mezi jeho nejvýznamnější stavby patří kupříkladu Casa Golferichs (1901), Casa Pomar (1906) či několik honosných vil na úpatí hory Tibidabo, z nichž tou nejzajímavější je jednoznačně Casa Roviralta (1913), za jejíž návrh dostal Rubió od barcelonské radnice tehdy poměrně prestižní ocenění „Stavba roku“¹⁰. Z ryze „turistického“ pohledu musíme zmínit též jeho návrh neogotického spojujícího mostu mezi sídlem katalánské vlády a oficiální rezidencí katalánského premiéra v ulici Bisbe v samotném centru Barcelony. Díky tomuto fotogenickému dílku se Rubió možná tak trochu nevědomky stal jedním z konstruktérů mýtu o barcelonské gotické čtvrti, kde se pozůstatků skutečné gotiky dnes nachází jen zoufale málo.

⁸ Grau Noguera, 2003.

⁹ Všeobecně vzato se o jejich autorství stále diskutuje, viz Hensbergen (2006: 126) či Zerbst (2010: 230). Bassegoda Nonell se přiklání k variantě spolupráce obou (2002: 90-100). Zerbst (2010: 230-231): Güellovy vinné sklípky prezentují strukturální rysy Gaudího (parabolický oblouk apod.), nicméně povrchová úprava odpovídá Berenguerovým dílům.

¹⁰ De Solà-Morales, 2007: 158.

Rubió se stal součástí Gaudího týmu již v posledním roce svých studií. Gaudí byl tehdy již významným architektem a právě vstupoval do svého nejplodnějšího období. Mladý Rubió zprvu zastával jen pomocné práce, nicméně záhy se vypracoval mezi nejspolehlivější Gaudího spolupracovníky, zároveň byl i jeho prvním spolupracovníkem s architektonickým titulem (jak již bylo zmíněno, Berenguer ho nikdy nezískal). První zdokumentovanou Rubióovou spoluprací na Gaudího dílech byla zakázka na barcelonském domě Casa Calvet (1900)¹¹. V následujících letech měl Rubió mnoho svých vlastních zakázek, avšak v drobnější míře pracoval pro Gaudího ateliér i nadále. Intenzivněji spolupracovali od roku 1906, kdy se Rubió zapojil do projektů Güellovy kolonie v městečku Santa Coloma de Cervelló a slavného Güellova parku v Barceloně. Asi nejužší spolupráce mezi oběma architekty probíhala při restaurátorských pracích na katedrále v Palmě. Zde Rubió řadu Gaudího idejí později rozšířil a dokončil, neboť Gaudí se o projekt takřka přestal zajímat okolo roku 1912, oslaben po prodělané nemoci a především kvůli hádce s kanovníkem katedrály¹².

Spolupráce s Gaudím otevřela mladému architektovi přístup k mnoha zajímavým zakázkám v místech, kde oba spolupracovali. Asi nejvýrazněji je to vidět právě na Mallorce, kde Rubió během dlouhých let práce na katedrále v Palmě stihl vyprojektovat řadu ryze modernistických budov. Mezi ty nejvýznamnější patří určitě fasáda farního kostela v městečku Sóller či budova banky tamtéž. Velice zajímavým dílkem z této doby je i nedokončený chrám Església Nova (1905-1929) v městečku Son Servera. Dokončení projektu katedrály v Palmě roku 1916 zároveň znamenalo konec spolupráce s Gaudím, jenž se od té doby věnoval zcela výhradně stavbě chrámu Sagrada Família. Rubió každopádně neměl o zakázky nouze a až do španělské občanské války (1936-1939) stihl vyprojektovat další dvacítku budov po celém Katalánsku. Po válce už realizoval jen drobnější projekty rekonstrukcí válkou zničených kostelů v Manrese a na Menorce. Zemřel v listopadu 1952.

JOSEP MARIA JUJOL (1879-1949)

Postava výjimečně nadaného katalánského architekta, designéra a malíře Josepa Marií Jujola stále patří k těm nejméně doceněným v rámci katalánského modernismu. Na rozdíl od obou výše zmiňovaných Gaudího spolupracovníků nepocházel Jujol přímo z Reusu, nýbrž z nedaleké Tarragony. Od 8 let však žil v barcelonské čtvrti Gàcia. Již od raného mládí se zajímal především o tři věci – kreslení, přírodu a baroko. Evidentně nebyla jiná možnost, než se stát architektem. V roce 1906, kdy Jujol získává titul architekta, byl už Gaudí celosvětově slavným architektem. Jujolův talent a obrovský cit pro barvy „objevil“ Gaudího přítel a lékař Pere Santaló. Díky němu se oba architekti – Jujol tehdy ještě pořád na studiích – setkali někdy okolo roku 1906¹³.

¹¹ Van Hensbergen, 2006: 131.

¹² Van Hensbergen, 2006: 225.

¹³ V tomto bodě panuje mezi odborníky na tohoto katalánského architekta neshoda. Zatímco Ràfols (1950) a Flores (2003) tvrdí, že se oba architekti setkali již mezi lety 1903-1905 a tím pádem Jujol pracoval i na Casa

S Jujolem vstoupí do Gaudího děl výrazná barevnost. Mladý architekt z Tarragony na Gaudího očividně udělal dojem, proto ho ihned přizval k právě dokončované zakázce na Casa Batlló (1906)¹⁴. Jujol se na jedné z nejznámějších Gaudího staveb podílel především návrhem různých dekorativních prvků, nicméně jeho skutečným přínosem byla práce na barevné kompozici fasády. Fasádu samotnou navrhl Gaudí, nicméně její barevné schéma a práce s keramickými prvky byla podle všeho již tehdy svěřena talentovanému mladíkovi. Ještě lépe je pak Jujolovo dokonalé provedení *trencadísu*¹⁵ vidět v Güellově parku. Snad každého návštěvníka zde zaujme lavice nad Sálem sta sloupů. Zatímco sál i ona lavice jsou technicky vzato Gaudího dílem, jejich mozaiková výzdoba je jen a pouze Jujolova. Gaudí svému novému spolupracovníkovi po skvělé zkušenosti z projektu Casa Batlló plně důvěřoval a výsledkem této důvěry se stala lavice, která dodnes patří mezi nejcharakterističtější „Gaudího“ díla. Dodejme, že velká část keramiky použité na dekoraci v Güellově parku pocházela z Mallorky¹⁶, kde tehdy Jujol společně s Joanem Rubió Gaudímu pomáhal při restaurátorských pracích v tamní katedrále, nicméně Jujol se proslavil i velkým citem pro recyklaci, takže část mozaiky vytvořil z kousků keramiky, které dělníci z Güellova parku nacházeli při cestě do práce na barcelonských ulicích¹⁷.

Jujol s Gaudím spolupracoval též na Casa Milà (1910), kde je autorem návrhu kování balkónů a maleb ve vstupních prostorách domu. Josep Maria Jujol se poměrně výrazně zapojil i do akademické sféry, takže okolo roku 1915 svou práci v Gaudího ateliéru ukončil, nicméně svého mistra a přítele pravidelně navštěvoval až do Gaudího smrti v roce 1926. Pro Jujola charakteristická barevnost, v níž dřímá duch Středomoří, se objevuje prakticky v celém jeho díle, ať už v obrazech, návrzích nábytku či ve vlastní architektonické tvorbě. V tomto ohledu stačí, když připomeneme dvě asi nejznámější Jujolovy stavby – zvláštní rezidence Torre de la Creu (1916) ve městě Sant Joan Despí a nádherná rekonstrukce Can Negre (1926), katalánské masie¹⁸ ze 17. století ve stejné lokalitě. Josep Maria Jujol bývá často považován za skutečného posledního mohykána katalánského modernismu. I když tento styl v katalánské architektuře vyšel z módy přibližně okolo roku 1911, Jujol mu zůstal věrný i v další dekádě, o čemž svědčí pozdně modernistická stavba Casa Planells (1924), která dodnes patří k těm bezesporu nejzvláštnějším a nejoriginálnějším barcelonským budovám.

Batlló, Ligtelijn (1996) a podobně i Bassegoda Nonell (2002) jejich setkání situují až do let 1906-1907, což by pravděpodobně vylučovalo Jujolovu participaci na zmiňovaném domě.

¹⁴ Flores, 2003.

¹⁵ Velice výrazný umělecký prvek katalánského modernismu. Pojem označuje mozaiku z nepravidelných, nezřídka rozbitých kousků keramiky, mramoru či skla, které jsou poskládány často do zcela abstraktních tvarů.

¹⁶ Flores, 2003.

¹⁷ Van Hensbergen, 2006: 161.

¹⁸ Typický katalánský kamenný venkovský dům, většinou stojí na samotě a je součástí statku. Katalánský venkov je jich dodnes plný, jde o stavby staré obvykle stovky let.

Antoni Gaudí během svého života spolupracoval s mnohými dalšími více či méně nadějnými architekty, avšak řada z nich už navždy zůstane v mistrově stínu. Nicméně trojice Berenguer, Jujol a Rubió si již za svého života dokázala vybudovat solidní vlastní architektonickou dráhu, jejíž plody ji dodnes připomínají v ulicích katalánských měst. Berenguer svá nejcharakterističtější díla zanechal v barcelonské čtvrti Gràcia, Josep Maria Jujol proěm v městečku Sant Joan Despí poblíž katalánské metropole. V ní se pak nacházejí ta nejvýznamnější díla Joana Rubió. Této trojici architektů se prozatím podařilo z Gaudího stínu alespoň vykuknout, avšak v budoucnosti se jejich odkazu možná podaří krok větší. Katalánský modernismus se v posledních letech těší nebývalému zájmu veřejnosti i akademické sféry. A v životě a díle těchto tří je stále ještě mnoho nepopsaných míst.

Použité zdroje:

- BASSEGODA NONELL, Joan. *Gaudí o espacio, luz y equilibrio*. Madrid: Criterio, 2002.
- DE SOLÀ-MORALES, Manuel (et al.). *Joan Rubió i Bellver: arquitecto modernista*. Barcelona: COAC, 2007.
- FLORES, Carlos. «Presencia de Jujol en la arquitectura de Gaudí». Centro Virtual Cervantes, 2003. Dostupné z: <http://cvc.cervantes.es/actcult/gaudi/flores.htm>.
- GRAU NOGUERA, Maria Antònia. «La Miranda, un edifici emblemàtic de Llinars del Vallès». In: *Lauro. Revista del Museu de Granollers, núm. 24*. Granollers, 2003. Str. 75-81.
- LIGTELIJN, Vincet a Rein SAARISTE. *Josep M. Jujol*. Rotterdam: 010 Publishers, 1996.
- NADAL LÓPEZ, Inma a Marc MOLINA BOVÉ. *Estudi històric i gràfic de l'Escola i Casa del Mestre a la Colònia Güell*. Treball Final de Carrera. Barcelona: UPC, 2002.
- RÀFOLS, J. F. «Jujol» In: *Cuadernos de arquitectura, núm. 13*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 1950.
- VAN HENSBERGEN, Gijs. *Gaudí*. Praha: BB art, 2006.
- ZERBST, Rainer. *Gaudí: architektonické dílo*. Praha: Slovart/Taschen, 2010.